

УДК 339.986+327(477)

Україна як суб'єкт і об'єкт сучасних міжнародних інформаційних воєн

Рубан Юрій Григорович,
кандидат технічних наук,
заслужений журналіст України

Глобальна економічна криза змушує держави переглядати традиційні уявлення про засоби та цілі міжнародної політики. «Кредитний параліч» поступово розмежовує світ: збільшується розрив між розвиненими постіндустріальними країнами, країнами, в яких тривають процеси політичної та економічної модернізації (попри тимчасове уповільнення через кризу), та країнами, що зупинилися у своєму розвитку між постколоніалізмом та активним залученням до системи глобального ринку і поділу праці. У зв'язку з цим зростають трансакційні витрати учасників міжнародних відносин на встановлення та підтримання балансу сил у світі та в окремих регіонах. В такій ситуації низка держав, які прагнуть здобути або утримати статус світових лідерів, схиляються до втілення привабливішої стратегії мінімізації витрат на збереження глобальної стабільності при нарощуванні видатків

- Досліджено проблему інформаційних впливів на Україну з боку Російської Федерації. На підставі аналізу інформаційних операцій, реалізованих російськими ЗМІ у 2008–2009 рр., розкрито основні цілі російської пропаганди, її зміст, а також ступінь впливу на вітчизняний політичний процес. З метою подолання негативних наслідків російської пропаганди запропоновано контрзаходи, що сприятимуть зміцненню становища України як суб'єкта міжнародних інформаційних відносин.

Ключові слова: інформаційна війна, інформаційний вплив, інформаційна операція, пропаганда, інформаційний простір.

- Исследуется проблема информационного воздействия на Украину со стороны Российской Федерации. На основе анализа информационных операций, реализованных российскими СМИ в 2008–2009 гг., раскрыты основные цели российской пропаганды, ее содержание, а также степень влияния на отечественный политический процесс. С целью преодоления отрицательных последствий российской пропаганды предложены контрмеры, которые будут способствовать укреплению положения Украины как субъекта международных информационных отношений.

Ключевые слова: информационная война, информационное влияние, информационная операция, пропаганда, информационное пространство.

- This article studies the Russian Federation's information influence to Ukraine. The author analyzes Russians media's information operations during 2008–2009, reveals aims of Russian propaganda, its content and its effect to Ukrainian political process. Countermeasures for overcoming Russian propaganda's negative outcomes, which would improve the Ukraine's statement in international information relations are suggested.

Key words: information war, information influence, information operation, propaganda, information space.

(політичних, економічних, силових) для здобуття вигідних геополітичних та гео економічних позицій. У боротьбі за вплив на глобальному та регіональному рівні суперники поряд з використанням чинника сили економічного та дипломатичного тиску дедалі частіше вдаються до використання методів непрямой дії.

Одним з таких методів є активне проведення інформаційно–психологічних операцій. Придатність інформаційно–психологічних війн для геополітичної експансії російський дослідник А. Манойло пояснює, зокрема, тим, що «їх використання як інструменту зовнішньої політики не призводить до виникнення прямої воєнної конфронтації з державами, що стали жертвами такої агресії, і в цілому мирні відносини з ними зберігаються, незважаючи на завдану значну шкоду, яку можна порівняти з втратами через ведення бойових дій на території цих держав. Тому переваги інформаційно–психологічної агресії в інформаційному суспільстві порівняно з агресією військовою, економічною чи політичною роблять операції інформаційно–психологічного впливу основною формою експансії, використовуваної політичним керівництвом держави для поширення свого впливу на інших суб'єктів геополітичної конкуренції з метою захисту національних інтересів і забезпечення державної безпеки» [1]. Суб'єктом таких операцій зазвичай є розвинені країни або країни, які в ході модернізації досягли значних успіхів та освоїли останні досягнення постінформаційних суспільств. Об'єктами експансії виявляються держави, які характеризуються: а) відносною політичною відкритістю та включеністю у глобальні процеси обміну капіталами та інформацією; б) етнічною, расовою, конфесійною, ідеологічною строкатістю; в) слабкими та/або нерозвиненими політичними інститутами та інститутами сектору безпеки.

В нинішніх умовах Україна постає типовим об'єктом зовнішніх руйнівних інформаційних впливів. Ця обставина знайшла адекватне відображення у позиції вищого керівництва України. Зокрема, 21 квітня 2008 р. на засіданні Ради національної безпеки і оборони України Президент України Віктор Ющенко чітко вказав на головні загрози в інформаційній сфері: «Найбільша загроза національній безпеці – інформаційна експансія іноземних держав. Завдяки цьому в інформаційному просторі України проводяться інформаційно–психологічні кампанії по тих чи інших питаннях» [2]. Глава держави підкреслив, що предметом цих впливів є насамперед теми національної єдності, територіальної цілісності, мови, релігії і культури, європейської та євроат-

лантичної інтеграції. За дорученням Президента РНБОУ та Кабінет Міністрів України у стислий термін мав затвердити Концепцію інформаційної безпеки України, яка б містила конкретні системні заходи, спрямовані на консолідацію українського суспільства та збереження ідентифікації України як держави. Наразі це доручення Президента залишається невиконаним через тривалий політичний конфлікт та дисфункціональність конституційної моделі влади.

Відсутність спеціальної державної стратегії захисту національного інформаційного простору дала вже за чотири місяці після згаданого засідання РНБОУ – у серпні–вересні 2008 р. Спеціальні інформаційні операції, що їх російські телевізійні канали та преса розгорнули під час грузинсько–російської війни з метою дискредитації активної позиції української держави щодо негайного припинення вогню та збереження цілісності території Грузії, були спрямовані проти вищого керівництва держави та загалом євроатлантичного курсу України. Проте зовнішні руйнівні дії не мали б значного впливу на порядок денний роботи українських ЗМІ та громадську думку, якби їх не підтримували впливові політичні, парламентські сили – Партія регіонів та Комуністична партія України (КПУ), які відкрито виступили із засудженням дій глави держави та закликом визнати Грузію агресором, а Південну Осетію та Абхазію – «постраждалою стороною» і «незалежними державами».

Наступним етапом зовнішньої інформаційної агресії стала активна участь російських ЗМІ в політичному конфлікті між Президентом та ситуативною коаліцією БЮТ і Партії регіонів у вересні–листопаді 2008 р. Активно просувалася ідея нелегітимності дострокового розпуску Верховної Ради України та необхідності початку процедури імпічменту проти Президента України з метою проведення дострокових виборів Президента України. В умовах загострення фінансової кризи подібні повідомлення ставали додатковим чинником дезінформації та дезорієнтації громадської думки, сприяли надмірному загостренню політичної напруженості.

Кульмінацією російського інформаційного наступу стало висвітлення перебігу українсько–російського газового протистояння. Об'єктами

цих психологічно-інформаційних атак стали інформаційний простір і громадська думка не лише України, а й країн Європейського Союзу. Використовуючи типові методи пропаганди, російські ЗМІ намагалися переконати в тому, що Росія стала «жертвою» порушення Україною загальноприйнятих норм міжнародного договірної права заради збереження «несправедливих», «пільгових» цін на газ. До того ж речники Кремля і «Газпрому», керівництво Російської Федерації, зокрема прем'єр-міністр В. Путін та президент Д. Медведєв, поширювали інформацію про «передколапсовий стан» української газотранспортної системи, її «зношеність» і «ненадійність», що мало підштовхнути європейські уряди тиснути на Україну для передачі її ГТС під контроль «Газпрому». При цьому російська сторона намагалася створити враження, що газовий конфлікт став наслідком економічної неспроможності України. Активно формувалася думка про Україну як про остаточно економічно зруйновану державу, для якої єдиним порятунком стали «крадіжки» російського газу.

Паралельно нагніталася істерія щодо дій української влади. Російські телеканали, які мають право на трансляцію своїх новин в Україні, тиражували сюжети, в яких розвивалися тези про внутрішню конфліктність та фахову неспроможність української влади в цілому та особисту зацікавленість і домінування корисливих інтересів українського керівництва під час переговорів з Росією про умови постачання і транзиту газу. Інформаційні операції Росії були доповнені інформаційними атаками з боку Партії регіонів та КПУ, які у розпал конфлікту заявили про створення комісії з розслідування причин газової кризи. У такій спосіб вони намагалися знайти підстави для порушення питання щодо імпічменту Президента України. Проте, незважаючи на інформаційний тиск, більшість громадян України уникнули пропагандистських пасток. Зокрема за результатами всеукраїнського опитування, проведеного на замовлення НІСД [3], 82 % опитаних вважали перекриття газу Росією переважно політичним кроком. Половина респондентів вважали, що Росія не мала права перекривати газ Україні. На думку 2/3 опитаних, українська газотранспортна система має належати виключно Україні. Крім того, 58 %

респондентів проти 27 % висловили впевненість, що краще отримувати газ за європейськими цінами і не залежати від Росії. Ці результати можна інтерпретувати як політичний вотум довіри, який суспільство висловило владі за жорстку позицію під час газового конфлікту Росією попри інформаційні операції російської сторони.

Проте, підбиваючи підсумки інформаційної війни між Росією й Україною щодо транзиту газу до Європи, треба визнати, що українська сторона виявилася неспроможною протиставити російській пропаганді власну систему контрпропагандистських заходів. Такий результат пояснюється передусім відсутністю єдиної позиції влади на зовнішньополітичній арені. Можна прогнозувати, що ця слабкість й надалі використовуватиметься Росією для активної геополітичної експансії, спроб перетворити Україну на керовану державу-сателіт.

Водночас газовий конфлікт мав також і позитивний результат для України. Позиція української держави ретельно висвітлювалася в популярних та авторитетних європейських ЗМІ. При цьому в публікаціях та сюжетах західних ЗМІ позиція України подавалася як самодостатня, раціональна та незалежна від позиції Росії, що не збігалось з негативними інтерпретаціями дій України з боку російських ЗМІ. Порівняно із ситуацією газової кризи у січні 2006 року це був крок уперед. Крім того, таке ставлення європейських ЗМІ засвідчило зростання інтересу до України і, відповідно, обізнаності про особливості україно-російських відносин та відносин України з Європейським Союзом, значення України для європейської енергетичної безпеки.

Проте міжнародний інформаційний простір є надзвичайно мінливим, і в разі відсутності державної стратегії безпеки інформаційного простору України, яка передбачала б, зокрема, проведення відповідних зовнішніх заходів, розрахованих на адекватне інформування наших партнерів, вчасне реагування та попередження негативних для України інформаційних операцій недружніх держав, може змінити свій «зміст» щодо України.

Особливої актуальності питання інформаційної безпеки набуває у зв'язку з наближенням президентських виборів. Саме напередодні президентської виборчої кампанії варто очікувати

на нову «хвилю» російських інформаційно-психологічних операцій. Як зазначають експерти польського Інституту східних досліджень на прикладі пропагандистської кампанії Росії під час війни з Грузією, російська влада повністю опанувала мистецтво створення єдиного інформаційного фронту [4]. При цьому, звертаючись до західної аудиторії, російські ЗМІ активно імітують лексику та візуальні прийоми, до яких звик масовий читач (слухач, глядач). А для власної аудиторії, до якої вони зараховують і значну частину населення України, під виглядом інформації пропонуються емоційно заряджені меседжі: російська позиція демонструється з позитивним емоційним забарвленням, альтернативна позиція пов'язується з речами, здатними викликати лише негативні емоції та відчуження. Саме у такий спосіб російське телебачення починаючи з 2003 р. регулярно нав'язує своїй, західній та частині української аудиторії теми «утисків мовних і культурних прав росіян», загрози вибуху «антисемітизму та фашизму в Україні», «насиленницької українізації», «перекручення історії у зв'язку з так званим Голодомором».

Отже, під час президентської виборчої кампанії 2009 р. російські інформаційно-психологічні операції спрямовуватимуться не лише на руйнування міжнародного іміджу України, а й, як свідчить досвід попередньої кампанії 2004 р., на загострення політичної нестабільності в країні. Головна мета таких інформаційно-маніпулятивних зусиль – підбурювати існуючі суспільні протиріччя, протиставляючи державу народу, опозицію – владі, російськомовних громадян – україномовним, прихильників дружніх відносин з Росією – прибічникам інтеграції України до євроатлантичного безпекового простору. Можна прогнозувати, що низка політичних сил лівого ідеологічного спрямування та сил, які спираються на електорат східних регіонів України та Криму, намагатимуться використати негативний інформаційний резонанс для збільшення власних виборчих рейтингів.

При цьому Росія обґрунтовуватиме свій активний вплив на перебіг виборів в Україні змінами у загальній геополітичній ситуації в Європі. Так, ще в липні 2008 р. російське керівництво на саміті «Росія–ЄС» запропонувала свою концепцію нової архітектури безпеки в Європі. По суті

російська сторона заявила, що в Європі протягом 1990–2008 рр. з'явилися нові кордони, які були лише адміністративними і ніколи – державними. А отже, механізм Заключного Гельсінського Акту НБСЄ 1975 р. стосовно непорушності «існуючих» кордонів у Європі на них не може поширюватися. Крім того, документ базувався на функціонуванні двох центрів гарантій безпеки – НАТО (у західній Європі) і ОВД (у Східній і Центральній Європі). Конфлікт з Грузією був свого роду перевіркою готовності європейського співтовариства до обговорення сумнівних, на думку Кремля, кордонів. Таким чином, Росія ставить ЄС перед вибором: або вона стане ініціатором створення нової системи безпеки, що гарантуватиме недоторканність кордонів, або існуючі кордони у Східній і Центральній Європі можуть стати приводом для загострення міжнародної ситуації.

Зокрема показовою є позиція російських ЗМІ під час розгляду українсько-румунської суперечки щодо острова Зміїний у Міжнародному суді ООН в Гаазі. Рішення суду, яке поставило крапку в довголітній суперечці України та Румунії однозначно інтерпретувалося як програвше для України. Головний акцент було зміщено на висування Румунією «територіальних претензій» до України, що стосуються обставин укладення Паризького договору про демаркацію державних кордонів між СРСР і Румунією 1947 р., який закріпив «несправедливість» стосовно Румунії, закладену ще в пакті Молотова–Ріббентропа (1940 р.). Це була класична інформаційна атака з метою показати, що будь-яка країна може висунути претензії Україні й відібрати частину території, оскільки Україна є слабкою і некерованою. Крім того, російська сторона намагалася нав'язати європейському політикуму думку, що нинішнє керівництво України – це люди, які узурпували владу в ході «помаранчевого перевороту», здійсненого на гроші «ворожих сил». А українська держава є штучним утворенням, неспроможним гарантувати непорушність кордонів, отриманих у спадок від Радянського Союзу. Взагалі тема повернення до радянського «золотого віку» на тлі економічної кризи, що поглиблюється, може стати однією з головних під час виборчої кампанії.

Реалізація подібних інформаційних операцій вимагає негайної організації протидії з боку

української держави як виразника інтересів збереження суверенітету та цілісності українського соціуму. Попри економічну кризу, влада має достатньо важелів для застосування системи взаємопов'язаних асиметричних інформаційних атак. Основними напрямками такої протидії, на яких могла б базуватися Стратегія безпеки інформаційного простору України, є такі.

Насамперед необхідно позбутися лексики кінця 1990-х – початку 2000-х років. Україні варто припинити ховатися за банальними фразами про «стратегічне партнерство» з Росією. Варто пам'ятати, що в новій Концепції зовнішньої політики РФ, затвердженій президентом Медведевим улітку 2008 р., поняття стратегічного партнерства відсутнє. У Росії сьогодні немає стратегічних партнерів. І якщо українська влада, особливо на урядовому рівні, продовжуватиме обґрунтовувати свою політику таким «партнерством», це призводитиме до хибного розуміння національних інтересів України та продовження серії політичних, економічних та інформаційних поразок.

По-друге, українська влада має активніше використовувати потенціал політики національної ідентичності. Потрібно пояснювати українській аудиторії, європейському співтовариству, чому ми ніколи не були єдиним цілим з Росією. Йдеться

про відновлення історичної пам'яті та справедливості, зокрема тему Голодомору і демократичних цінностей.

По-третє, потрібно позиціонувати Україну як активного і самостійного учасника системи європейської безпеки. Ключову роль при цьому гратиме українська газотранспортна система, як це було вже визнано на міжнародному рівні та закріплено у Спільній Заяві України та ЄС щодо модернізації ГТС. Адже Україна, що контролює свої стратегічні ресурси та стратегічну інфраструктуру, може висувати партнерам свої умови співробітництва, що мають базуватися передусім на гарантії недоторканності кордонів нашої держави та забезпеченні економічних інтересів.

Активізація цих трьох напрямів інформаційної роботи може довести, що розвиток України та Росії – дві різні цивілізаційні траєкторії руху, утвердження двох різних систем цінностей. Заради збереження монолітності держави Росія практикує придушення прав і свобод громадянина. Для України головним є верховенство цінностей демократії і відкритого суспільства, здатного, попри існуючі внутрішні суперечності та проблеми, керувати процесом оновлення еліт та змінювати державну політику.

Список використаних джерел

1. Мануйло, А. В. Государственная информационная политика в особенных условиях / А. В. Манойло. – М : МИФИ, 2003. – С. 293.
2. Під головуванням Президента України відбулося засідання РНБОУ [Електрон. ресурс] // Президент України Віктор Ющенко : офіц. Інтернет-представництво. Новини. Останні новини. 2008. – 21 квіт. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/9385.html>
3. Опитування було проведено українською дослідною компанією GfK Ukraine (www.gfk.ua) методом телефонного інтерв'ю. Загальна вибірка опитування становила 600 респондентів. Вибірка репрезентативна відносно телефонізованого дорослого населення України у містах з кількістю мешканців понад 50 000. Максимальна можлива похибка становить 4 %. Опитування проводилося протягом 10–12 лют. 2009 р.
4. Rogoza, J., Dubas, A. Russian propaganda war: media as a long- and short-range weapon / J. Rogoza, A. Dubas // CES Commentary. – 2008. – Issue 9. – P. 3.